

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА В РЕЦЕПЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Порушено актуальні питання про роль рецептивної естетики в національній культурі. Подано оцінки, інтерпретації польської літератури Лесею Українкою в її епістолярній спадщині та науково-критичних працях.

Ключові слова: польська література, творча рецепція, органічна праця.

Кожна література потребує співрозмовника. Читання порушує статику, вводить письменницькі художні світи у стан динамізму. Ставлю за мету оглянути науково-публіцистичні твердження та критичні праці Лесі Українки про польську літературу й окреслити деякі цінності рецептивної естетики.

Польська література в особі Лесі Українки мала дбайливого, уважного читача. Зусиллями української поетеси, здатної осягати літературні простори, „власні і невластні писання”, занурюватись у глибини художніх текстів, активізувалась творчість письменників Польщі. У художній і естетичній рецепції, зафіксованій у видавничих проектах, майстерних перекладах, літературознавчих дослідженнях, власній творчості, епістолярній комунікації, спостерігаємо можливості взаємовпливів літературних явищ, „здатність розшифрувати ті думки, які в акті розкодування одночасно омовлюють себе” [2, 276].

Листи Лесі Українки подають неповторний і актуальний погляд на літературу загалом і польську зокрема. З епістолярію простежуються зміни і поступ пізнання, відкриваються горизонти літературного досвіду.

Двадцятирічна Леся Українка зізнається своєму дядькові М. Драгоманову про своє хотіння „знати головні європейські мови, хоч би для самих літератур” [4, 139], добре розуміючи, що це уможливить дослідження літератури, розширить кругозір,

дасть снагу власній творчості. У листі від 26–28 листопада 1889 р. до брата Михайла Леся Українка склала проект видань серії перекладів видатних творів світових письменників для українських читачів різного рівня, куди включила польських прогресивних авторів другої половини XVIII та першої половини XIX століть: Єжа Томаша, Юзефа Залеського, Ігнація Красицького, Юзефа-Ігнація Крашевського, Антонія Мальчевського, Юліана Немцевича, Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Генрика Сенкевича, Юліуша Словацького, Адама Міцкевича [4, 41–42].

Леся Українка позначає значущість окремих текстів, зокрема: «Єжа я знаю тільки одно „Kuźma Jeż” – цікаве воно тим, що там герой українець» [4, 41]. Письменниця ділиться власними уподобаннями, бачить можливим здійснення перекладу не відомих для неї ще досі текстів, зокрема Красицького. Зацікавлена ідеєю перекладу, Леся Українка розширювала можливості українських читачів, виробляла правила перекладу, засновувала нескінченні можливості до творення нових літературних моделей. Її надія на те, „що, може, як більше знатимуть українці чужу літературу, то, може, згине з нашої літератури отой невдалий дилетантизм, що так панує в ній” [4, 85], знайшла вияв найперше у її власній творчій роботі.

Оцінки польського модернізму в рецепції Лесі Українки позначені переважно особистими чуттями-враженнями. Вона тонко відчувала впливові моменти у вільному світі Європи, які позначались на громадсько-літературних взаєминах, на спрямуванні українських часописів „Народ”, „Червона Русь”, „Правда”, „Січ”, „Громадський голос”. Була інтенсивною у почуттях і поглядах на працю письменників, їх твори, додержувалась принципу: „Будь гарячий або холодний, але не теплий...” [6, 13]. Притаманною для неї була рішучість особистісних тверджень. «...От і Конопницької „Бразилія” якось мені до душі не промовляє, хоч я навіть не можу сказати, які я в ній вади знаходжу... От і пушкінського „Евгенія Онегіна” я завжди поважала – але не любила» [6, 19], – читаємо в листі до І. Франка від 13, 14 січня 1903 р. з Сан-Ремо. У літературних дискусіях не

стільки думала, розмірковувала, скільки почувала те, що мала казати. Тодішня суб'єктивність поглядів Лесі Українки збіглась із пізнішими обґрунтованими думками в літературознавстві про визначальний вплив німецького модернізму на розвиток літератур інших народів.

Леся Українка постійно і багато читала не лише за станом здоров'я, а з самоусвідомлення, що ця справа корисна для письменників. Послідовність, системність у виборі творів, прагнення цілісного бачення літератури окремих народів брали гору над імпульсивністю вдачі, забезпечували виваженість оцінок, поглядів.

Із листа до О. Луцького від 18 лютого 1907 р. з Колодяжного довідуємося, що Леся Українка була обізнана з творчістю Виспянського [6, 184]. І хоча вона не була великим прихильником цього автора, проте докладала зусиль для популяризації його творчості. Це є свідченням того, що Леся Українка, працюючи, вміла забувати про себе, погоджувати свої погляди у спільних видавничих справах, дбати про співпрацю та обмін. Принагідно зазначимо, що польські та українські літературознавці не раз вдавались до типологічного аналізу творів Лесі Українки і С. Виспянського за жанровими ознаками, філософськими концепціями бачення світу.

У підготовці рефератів, прилюдних виступах про нове у літературі, безпосередніх відгуках про прочитані твори їх авторам проходило становлення літературно-критичної діяльності Лесі Українки, хоч публіцистом вона себе не вважала. Беручись більше до презентаційної, ніж критичної, праці, встановлювала правила. „Вообще, мне кажется, лучше останавливаться каждый раз главным образом на литературе одного какого-нибудь народа, касаясь других только для сравнения, чем летать с легкостью мотылька по всевозможным и невозможным изданиям, рискуя запутать и себя, и читателя в лабиринте” [4, 172] (лист до В. Поссе, датований весною 1900 р.).

Як літературний критик Леся Українка залишила статтю „Заметки о новейшей польской литературе”, яка вперше була

надрукована в журналі „Жизнь” (1901.– № 1.– С. 103–123). Мінялись погляди на статтю дослідників її творчості і літературних критиків, однак сама праця містить первотворну побудову і має той самий сенс, який у нього вклала дослідниця.

Можна виділити такі примітні та визначальні ознаки цієї критичної праці:

- заснована на численних літературних фактах, художніх текстах;

- охоплює огляд польської прози та лірики;

- розглядає взаємозалежності між старим і новим, між творами „української школи” і творами народницького напрямку та „созданиями” (витворами) краківської школи поетів;

- простежує еволюцію творчості окремих авторів, зокрема Г. Сенкевича, тобто шукає ту істину, яка дозволяє письменникам мати „вполне заслуженную и громкую репутацию” [3, 107];

- написана за відсутності критичної літератури, окрім праць Спасовича, будь-якої інтерпретації польських авторів, а також в атмосфері ізоляції від польської культури.

Авторка вільно володіє такими дефініціями, як *белетристика*, *напряма*, *народництво*, *романтичний герой*, *патріотизм національностей*, *реалізм*, *позитивізм*, *імпресіонізм*, *синтез думок*, *кредо модерністів* і т. ін. Вона намагається з’ясувати суть поняття „органический труд” (praca organiczna) щодо реалізації літературних спонук і можливостей, духовно-інтенціональних утворень у польській літературі.

Найсуттєвішим у цій праці є те, що вона здійснена досвідченим і кваліфікованим літератором, який знав своє покликання й обраність. Лесі Українці, як нікому іншому, було важливим визначити не тільки нові, сучасні їй спрямування польської літератури, а й визначитись у власних потребах, підтвердити чужо й свою компетентність. Ось тут письменниця-критик вдається до дослівних наскрізь суперечливих тверджень Пшибишевського з його збірника статей „Na drogach duszy” („На дорогах душі”). Критика гасел польського модернізму Лесею Українкою не позбавлена оптимізму, який вона вбачає не в

теорії, а відшукує у літературній поемі Пшибишевського „Над морем”. Цей оптимізм полягає в самопізнанні та самоопануванні органічною працею. Тоді приходиться такий момент, коли письменники всіх відтінків (реалісти чи ідеалісти) можуть сказати: „Я вдруг все поняв. Я все знаю. Я не был богом, я не был властелином, я никогда не покидал того берега, на котором стоит моя избушка...” [3, 121].

У майстерних, влучних, стислих висновках статті Леся Українка омовилась вимогою „Свободы духа, отваги, во что бы то ни стало!”, щоб зробити її своєю необхідністю у своїй органічній літературній праці, залишивши за польською літературою визнання, „богатой, разнообразной и крайне интересной...” [3, 127].

Є свідчення про те, що Леся Українка написала статтю про М. Конопніцьку, для праці над якою позичала книги в І. Франка. Однак „Мир Божий”, хоч і замовляв цю працю, статтю не надрукував, подальша доля її невідома. Леся Українка позитивно відгукнулася на статтю І. Франка про М. Конопніцьку, надруковану в журналі „Zeit”, зробивши одну суттєву заувагу про трансцендентне у художній свідомості поетеси.

У листі від 13, 14 січня 1903 р. до І. Франка вона зазначала: «...Ви дещо проминули, наприклад, негромадську лірику у Конопніцької, а вона, хоч і приглушена у неї, та все ж доволі цікава з того погляду, як на ліричних поетах-громадянах відбивається упертість особисто людської натури, що не дає себе заглушити навіть найміцнішими і найширшими загальнолюдськими інтересами: „Chassez – la par la porte, elle revient par la fenetre” („Женить її в двері, вона повернеться через вікно” (франц.))» [6, 12]. Вияв Лесею Українкою позасвідомого в літературній творчості М. Конопніцької поклав початок новим психоаналітичним студіям літератури.

Творчі контакти з письменниками (листування, зустрічі, обмін творами, творчими планами) уможливлювали дальшу еволюцію, сходження української письмениці до верховіть світової культури. Леся Українка вела жвавий діалог із сучас-

никами. Зокрема, стаття І. Франка „Сучасні польські поети”, надрукована в „Літературно-науковому вістнику” (1899.– Т. 5.– Кн. 3), викликала політичну полеміку.

Самокритично була сприйнята переписана Ф. Петруненком із журналу “Крутука” і надіслана Лесі Українці в 1902 р. рецензія на драматичну поему „Кассандра”, з приводу якої вона писала: «З польської статті мені найбільше сподобалось те, що „Кассандра” страшна для поляків. От не знала я, чим їх можна злякати. Ся похвала, по-моєму, найбільша, а то вони все хвалять нас за „тихий смуток”, „резигнацію” і подібні зовсім не страшні речі, та пора вже їм завважити, що й ми можемо мати „сильну руку”» [12, 383]. Так у перетинах думок обґрунтовувались естетичні категорії літературно-художніх творів, теоретичні засади нових принципів літературознавства.

Добре знаючи вартісність чужого, Леся Українка доводила значущість української літературної цивілізації. „Хутко має бути в Літературному обществі ювілейний вечір Словацького, і там має Антонович читати реферат – цікаво!” [5, 146],– захоплено повідомляла Леся Українка з Києва 1899 р. свою сестру Ольгу про очікування події, покликаної осягати мудру очевидність літературних норм і тріумфів.

З усієї польської літератури помітний і неприховуваний Лесею Українкою вплив на її творчість мав А. Міцкевич. Випадковості в цьому немає, бо А. Міцкевич був не просто пророком, а великим поетом-пророком. Це питання вимагає окремої наукової розвідки, хоч часто порушується літературознавцями.

Читацький феномен Лесі Українки полягає в тому, що вона розкрила художні цінності світової літератури і виявила себе потужним естетичним об’єктом, який, на думку літературознавців, екзистенційно закорінений „в здатності реципієнта візуалізувати (уявляти) твір, конкретизувати його в моменти невизначеності чи, одне слово, мати естетичні переживання” [1, 61].

Таким чином, польська література прочитана Лесею Українкою без поспіху і метушні. Читання викликane бажанням збага-

тити свою освіту, потребою підняти загальний рівень естетичних смаків українців і супроводжувалось великими враженнями, стриманими оцінками.

Не викликає сумніву важливість статті „Заметки о новейшей польской литературе”, вона полягає в наполегливому аналізові, індивідуальному прочитанні польської літератури, завдяки чому конкретизувався її глибинний сенс і з усією повнотою виявився у творчій рецепції української поетеси.

Необґрунтовані індивідуальні чуттєві реакції з приводу художньої вартості окремих творів польської літератури можна пояснити стихійною імпульсивною силою сприймання прочитаного, яке, зрозуміло, надто розмаїте. Леся Українка над усе прагнула виробити національні художні цінності літератури, які були б значними для рідної культури та відчутно виділялися і відділяли її від інших літературних здобутків, а створена нею літературознавча історіографія польської літератури – одна із цікавих і повноцінних сторінок багатогранної, невсипущої діяльності письменниці.

Література

1. Грабович Г. Тексти і маски.– К.: Критика, 2005.– 312 с.
2. Ізер В. Процес читання: Феноменологічне наближення // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької.– Л.: Літопис, 1996.– С. 261–277.
3. Українка Леся. Заметки о новейшей польской литературе // Українка Леся. Зібр. тв.: У 12 т.– К.: Наук. думка, 1977.– Т. 8.– С. 100–127.
4. Українка Леся. Зібр. тв.: У 12.– К.: Наук. думка, 1978.– Т. 10.– 542 с.
5. Українка Леся. Зібр. тв.: У 12.– К.: Наук. думка, 1978.– Т. 11.– 478 с.
6. Українка Леся. Зібр. тв.: У 12.– К.: Наук. думка, 1978.– Т. 12.– 694 с.

Khmelyuk M. Polish Literature in the Reception of Lesya Ukrainka.

The article raises actual questions of a role of reception esthetic in national culture. It was given the estimation of internalization of polish

literature by Lesya Ukrainka in her epistolary heritage and science – critical works.

Key words: polish literature, creational review, organic work.